

„Az Landorfejtvár . . .” emlékirat és a Verancsics-Évkönyv zárt *i*-zése

Mindkét fenti XVI. századbéli krónika megjelent nyomtatásban, Szalay László adta ki a Monírók. III. köteteként „Verancsics összes munkái” címen (I. 123 — 85; 1 — 119). Egyik nyelvjárási jelenségüknek, a zárt *i*-zésnek vizsgálatát és összehasonlítását több ok miatt tűztük ki célul. Akik foglalkoztak e művekkel, eltérő véleményen vannak abban a tekintetben, azonos-e nyelvállapotuk, vagy egyezik-e legalább valamelyik nyelvi sajátáguk, s hogy hány kéz vagy fej írását tükrözi a Verancsics-Évkönyv. Az *i*-zés körének, mértékének bemutatásától legalább részben választ várunk e kérdésekre. Egy-egy régi nyelvemlék *i*-zésének feltárása, adatainak vallomása hozzájárulhat a XVI. századi zárt *i*-zés történetének részletesebb megismeréséhez, egyes vitás kérdéseinek megvilágításához. Másutt foglalkozni kívánunk Zay Ferenc misszi-liseivel, s mivel nevét mint szerzőét gyakran kapcsolatba hozzák az első munkával, meg kell ismerkednünk a neki tulajdonított írás főbb nyelvi jellemzőivel is.

Szalay azért adta ki együtt a két emlékiratot, mert a Verancsics-hagyaték-al maradtak fenn az utókorra, nem pedig azért, mert egy kéz másolatának vagy munkájának tartotta volna őket. Egyértelműen megállapította: „Zay Ferencet Verancsicsnak (!) 1553—7-ben a portánál követtársát vélem szerzőjének — (ti. a Landorfejtvár . . . memoárénak). Külső belső okok egyaránt tiltják Verancsicsot tartanunk írójának . . .” (Monírók. III, XI.) — HORVÁTH JÁNOS irodalomtörténész több oldalon méltatja „Az Landorfejtvár . . .” történelmi, irodalmi és nyelvészeti jelentőségét (A reformáció jegyében 125—9); fejtegetéseiben más véleményen van e kérdésben: „Lehet, hogy az említett nyelvi különbségek némelyike — ti. a *hogy ki* használta *aki* helyett, az *ö*-zés, a szóvégi *i*-zés, a *-hoz* rag egyalakúsága — nem a szerző, hanem a másoló nyelvét jellemzi. Landor Fejtvár Elveszését ugyanaz a kéz írta le, amely a «Verancsics-Évkönyv» legnagyobb részét; emez ugyan nem *ö*-ző, inkább *i*-ző nyelvjárású szöveg, de egyezik a másikkal a szóvégi *é* rag *i*-s alakjában (*mellí, elí, belí, téteti, törekkí*)” (i. m. 129). Abban egyetért ACSÁDYVAL (ITK. 1894, 50), hogy az Évkönyv legalább két, de esetleg három szerző műve, „s így az említett nyelvi (s talán helyesírási) jelenségek inkább a másoló számlájára írandók” (uo.). THALLÓCZI LAJOS szintén Zay Ferencet tartja „Az Landor Fejtvár . . .” szerzőjének (I. Csömöri Zay Ferencz. 1505—1570. Bpest, 1885, 75; ugyanitt a lapalji jegyzetben is).

Hogy állást foglalhassunk a fenti kérdésekben, hogy kihámozzuk az igazságot, bemutatjuk külön „Az Landorfejtvár . . .” és külön az *Évkönyv* zárt

i-zését, az utóbbiét három helyről vett szövegrészből. Tanulmányozása során ugyanis az egyes részekre olyan jellemző nyelvi sajátosságokkal talákoztunk, amelyek ékesen mutatják, hogy valóban nem egy, hanem nyelvhasználat szerint egymástól élesen elválasztható három személy írta. Ezt a következőképpen ismertük fel: Kísérletképpen, próbaszúrászerűen összegyűjtöttük az *i-ző* példákat és adatokat oldalanként az Évkönyv három helyéről, az elejéről (3—12), a közepéről (61—70) és a legvégéről (110—9). Az *i-ző* és *é-s* morfémák száma egyúttal mutatta az *é* és az *i* megterhelését, gyakoriságát és használati ingadozást oldalakra bontva és a három szakaszra jellemzően. Kiderült, hogy az első részben 354 morféma *é* : *i* aránya 239 : 115, a középső részben 115 : 163, az ellenőrzésre kiválasztott további részekben 176 : 189 (12—22), 154 : 174 (41—50) arányban oszlik meg az *é* és *i* megterhelése, az utolsó szakaszban pedig 267 : 8. Ebben az első kettővel szemben észrevehetően nagyobb fokú mind a köznyelvi, mind a labiális *ő*-zés és természetesen jóval ritkébbak az illabiális *ë*-zés adatai. A továbbiakban tüzetesebb vizsgálattal és több nyelvjárási vonás figyelembevételével (a labiális *ő*-zés, illabiális *ë*-zés, zárt *i*-zés, az *ő* megterheltsége) megállapítottuk a nyelvileg jól elkülöníthető három rész határait. Vizsgálatunk eredményeként úgy látjuk, hogy az egyik szerző a 3—11. oldal (és a 12. l. első 12 sorának) szövegét írta; terjedelemben ez 9 nyomtatott oldalnyi szöveg, az egész Évkönyv anyagának 8 százaléka, és 11 év történetét tartalmazza (1504—1514). A második szerző alkotása a krónika 12—103. oldalának anyaga (hozzátartozik még másfél sor a 104. oldalról), az Évkönyv 78 százaléka; ez a rész az 1515—1561 közötti évek történetét foglalja össze. A harmadik szerzőtől a 104—19. oldal szövege származik, vagyis a krónika 14 százaléka; ebben az 1562—1566-ig terjedő időszak eseményeit találjuk. A főbb nyelvi jellemzők a kézirat írássajátosságainak, vonalvezetésének tanulmányozása nélkül is határozottan három egyén nyelvéről tanúskodnak.

A. „Az Landorfejrvár...” *i*-zése gyenge, ennek ellenére szükségesnek tartjuk részleteiben is bemutatni nemcsak az összehasonlítás miatt, hanem a jelenség körének megismerése szempontjából is más-más szerzőnél s nem teljesen ugyanazokban az években. Hogy teljes képet nyerhessünk róla, a kézirat egész terjedelmét feldolgoztuk. Az összes negatív példát és adatait helykímélés miatt nem soroljuk fel, de számukat legtöbb esetben közöljük. Az *i-ző* variáns nélküli példákat külön csoportokba soroltuk.

1. *Í*-zés hangsúlyos helyzetben: *Nyzny* (76), *Nyzthe* (41), *Nyznewm* (33), *Nyzyk* (javítva: *Nyznek woth-ra*), *Nyzwyn* (7), *fyrfyäth* 'férfiait' (71), *Kyzytewth woth* (8), *Nykyek* (32), *Semykypen* (14).

Ellenpéldák: *Egetewth woth* (40)+7 ×, *Ellyethewk* (65), *Elt woth* (6), *Elesel* 'élés, élelem' (42, 72)+39 ×, *Erkewzthek woth* (3)+16 ×, *felny* (6)+19 ×, *kerny* (7)+19 ×, *Lepnywk* (62), *lethebe* (9)+8 ×, *Thewrwen tethel* (21)+kb. 10 ×, *meg wetelenek* (43)+5 ×, *welthe* (17)+7 ×, *Bekessegh* (5, 2×)+20 ×, *Eyel* (22, 26, 35)+11 ×, *Eep* 'sértetlen' (16), *Epeycheek* 'építsék' (8)+6 ×, *Erdewmek* (77)+4 ×, *kepebe* (10, 28), *azonkeppen* (5, 32)+44 ×, *kessen* 'késő' (42), *keez* 'késő' (67), *kezewlnek* (68)+18 ×, *kezewreyty* (14)+6 ×, *meltossagahoz* (58), *mely fewld* 'mér föld' (20), *Nemely* (74)+cc. 27 ×, *Mergeth* 'mérget' (14), *Nemethorzagba* (78), *Neep* (11, 26), *Nepeth* (6, 69)+18 ×, *Megh Remewlnek* (25)+4 ×, *Rezeth* 'részét' (6)+9 ×, *Rewen* (44), *zegenewnkre* (65)+5 ×, *zelews* (39), *zeep* (12, 35, 36)+4 ×, *weegh* (67), *weeg hazaknak* (74, 75), *wegre* (20), *wegezenek* (14)+73 ×, *wen* (7)+5 ×, *wer onthassath* (78)+6 × stb.; — továbbá: *Heth* 'sieben' (76), *Negy* (39)+10 ×, *Egy Nehany* (5, 7)+6 ×,

Thegewd (70); — *beg* (39), *ded* (38), *ersewk* (74); — *Bech orzagba* (78); — *petewrre* (szn., 31), *peterwaragya* (76)+3 ×; nagyon sűrűn: *és, még*.

2. Hangsúlytalan helyzetben: *dychyrethewkkel* (31), *Megh Igyr* (67), *Igerhecz* (61)+6 ×, *Itylethbe* (28), *Itylethbe* (13), *wydykere* (16); — *zemlynth* (47, 49), *zemlynbe* (75), *Landor feyrwar* (5), *Landor feyrwarnak* (78).

Ellenpéldák: *El Igyerkewzyg* (!; 30), *Igyerethewkkel* (69), *feyerwar*, *feyerwarath* (72)+12 ×, *zemlyenbe*, (hn., 48), *zemlyenewn* (71), *Megh kemenywttek wona* (10)+5 ×, *Meg Bezellewttek* (70)+9 ×, *El kessertetny* (66)+16 ×, *El Thekellewttek wona* (10)+10 ×, *Thewrtennek* (10)+6 ×, *Egez* (78)+25 ×, *Eleg* (11, 2 ×)+22 ×, *kewely* (6, 7), *kewzep aranth* (39), *kewzwenyws* (17)+2 ×, *Zegeny* (21, 43)+14 ×, *pechethy* (71), *Remenysssegewk* (61, 65), *zomzed* (72), *zewmelyeth* (48)+7 ×; — továbbá: *kastelybwl* (72), *kewrewzthyenssegnek* (77)+5 ×, *legenyek* (68)+4 ×, *panczellokkal* (66), *wytezeknek* (59)+12 ×; — *Kewlypenth* (72), *cherep waraba* (27).

3. Szuffixumokban:

a) határozói igenévképzőben: *hywyn* 'hisz' (68), *Intwyn* (19), *Nyzwyn* (7);

b) feltételes módban: *Erdewmleny* (31), *Ereztheny* (43), *ky Ereztethny* (71), *Ertheny* (9), *hynnynek* (19), *El kessertetny* (66), *Megh Menthenye* (24), *megh Tellyessytheny* (24), *Thenny* (11, 21; 69, 2 ×), *Thenyk* (10), *Megh Therhessyteny* 'bűnösnek találná' (24), *meghwennye* (8, 38), *megh wenny* (8), *El wennyk* (23)+5 ×, *werhethny* (33), *wethny* (11), *wetethny* 'vettetné' (11), *ky wethethethny* 'kivettethetné' (14)+5 ×;

c) distributívusi ragban: *feyenkynt* (19, 25, 28), *feyen kynt* (35), *feyewnkynt* (160), *folton kynt* (72), *konczonkynt* (37), *Naponkynt* (5), *orankynt* (22)+2 ×;

d) birtokjelben: *Naderspany* 'nádorispáné' (21), *passaky* (71);

e) translát.—fact.-i ragban: *Thewrewkky* (...*Lenny*), (*Lenne*...) *Thewrewkky* (69);

f) latívusi tagban: *Bely* (38)+7 ×, *kewzy* (20), *kewzzy* (32, 55), *Thewbby* (72), *Thewbyre* 'nagyobbrészt' (50, 57, 59, 65)+3 ×;

g) kérdőszócskában: *attay* 'adta-e' (67), *akarzy* (70), *chazarnaky* (10);

h) *zynthyn* (47, 52, 55, 59), *Illyethyn* (31); mivel a XVI. sz.-ban a szerint névutó túlnyomórészt *é-s* változatú (l. NySz.), de szövegünkben minden adata *í*-vel használatos: *zewrynth* (10, 23, 31; 32, 2 ×; 44, 77), ide vesszük ezt a szóalakot is.

i) egyes szám 3. sz. birtokos személyragban: *Ewryzethy* 'örizet, felügyelet' (7), *Hythy*, *pechethy* (71), *Thyzy* (31)+10 adat; — *Eleyth* 'elejét vm.-nek' (37, 45), *feyth* (68, 2 ×), *feythes* 'fejét is' (23), *Helyth* 'helyét' (24), *hyrynel kewl* (7, 2 ×; 67), *hythre* (73)+19 adat.

Ellenpéldák: aa) *El Erkewzwen* (63), *Megh Erthwen* (72, 77), *fyzethwen* (9), *Megh Iydwen* (7), *kenyeregwen* (23); összesen 30 adat;

bb) *lennenek* (32, 68), *Mywelneek* (23), *Ewrzeneek* (26), *Ky Rekeztheneek* (11), *zewrzenenek* (35), *Thenne* (58), *Theczeneek* (28, 29), *Thartoznek* (8), összesen 54 példában 140-szer;

cc) *fenykenh* (69), *konczonkenth* (25), *Napon kent* (58), *Naponkenth* (78);

dd) *nemzethssegewmere* (33), *orzageba* (31), *passakera* (66), *wraketh* (28), *wrakeethes* (9), *wrakeba* (31)+7 adat;

ee) *hyrre Thezyk* (7, 28), *Thewrewkke* (69), *hythlenne* (...*wethyk*; 77)+3 adat;

ff) *kewesse* (16, 46), *mynd Ewrewkke* (5), *Myndenfelë* (22), *myndenffele* (72), *felë* (73), *kewzze* (30, 2 ×), *Melle* (6, 76), *Mellë* (77), *Melleywk* (70);
 gg) *akarze* (60), *Hallod-e* (69), *Jobe* (60, 65), *Jobbe* (29), *lathyoke* (64);
 hh) *ollyatenokra* (30), *Neky* (18, 21, 31) + 6 adat.

ii) *Byne* (8; 21, 2 ×), *Erthelme* (77), *Feye* (24, 78), *Ew felssege* (10, 2 ×; 21, 2 ×), *fryge 'frigy'* (5), *gyermekssege* (23), *Ewrewme* (73) és további 31 példában 89 előfordulással; *kepebe* (10, 28), *kesseresseerth 'kíséréséért'* (33, 34), *Nepebe* (16, 70, 76), *wegebe* (5), *Bynthethessere* (75), *Embereth* (5), *Ertekerewl* (28), *Ew felssegenek* (9, 10, 3 ×), *gyermewketh* (10) és további 65 példa 190 adattal.

Az alábbi gyakori toldalékok csak *é*-s alakban fordulnak elő: a) *-és* névszóképző: *Eppeytessnek* (72), *wegezessewketh* (24), *Elesth* (11), *gywlesth* (14, 15), *keresseth* (18) stb.; összesen 32 példában 144 előfordulással;

b) *-ség* névszóképző: *Bekessegh* (5, 2 ×), *Bekessegeth* (5, 2 ×), *zewksseghet* (74), *Thellyesseggel* (42), *Segethsseghet* (43), *Thyztewssegenek* (42), *zewrwmsssegewth* (72) stb.

c) *-ért* rag: *arwltatassaerth* (73), *azerth* (9, 66), *Byzonysagerth* (71), *kedweerth* (34, 2 ×) + 40 ×;

d) *-nél* rag: *Embernel* (8), *Ezthendewnel* (19), *Myndennel* (75, 77), *Nepenel* (76), *gyermewkenel* (35); — *gyermewknel kewl* (68), *keressessnel kewl* (35), *Thewrweny nel kewl* (23) + 26 ×.

e) A múlt idejű alakokban szintén csak *é*-s formák használatosak, pl.: *Bynthetteek wona* (77), *chereltheek wona* (36), *Megh Ertheek wona* (62); *megh Essmertek* (71), *hyrdetteek wala* (35), *Megh Ielentewtteeek* (24), *kertheek* (77), *wysseltheek* (74); *kezdeek* (21), *chelekewdeel* (60), *waleek* (69) stb.

Felmerülhet a kérdés, hogy a gyér számú *i*-zű példák nem vallanak-e arra, hogy a másoló tudatos vagy tudattalan zárt *i*-zésének nyomait kell bennük látnunk, amelyek tehát utólag kerültek be az eredeti kézirat nyelvébe új színárnyalatként. Nagyon valószínű, ha így történt volna, a jelenség nem jelentkezne szinte egyenletesen az emlékirat egész anyagában, hanem helyenként sűrítve, helyenként még gyérebben volnának rá adatok.

Egyik-másik szóalak és toldalék mindkét változatban használatos. Ha egymás mellé állítjuk ugyanannak a morfémanak számmal is kifejezett két változatát — a ritka, a kevésszer előforduló példákat nem vesszük figyelembe — képet nyerhetünk az ingadozás mértékéről; íme néhány példa:

<i>níz</i>	: <i>néz</i>	= 4 : 0	(100,00 : 0,00%)
<i>kíszül</i>	: <i>készül</i>	= 1 : 20	(4,80 : 95,20%)
<i>ígír</i>	: <i>ígér</i>	= 8 : 2	(80,00 : 20,00%)
<i>Fejírvar</i>	: <i>Fejérvár</i>	= 32 : 14	(70,00 : 30,00%)
<i>Zemlyín</i>	: <i>Zemlyén</i>	= 4 : 2	(66,60 : 33,40%)
<i>-vín</i>	: <i>-vén</i> (ht.-i -ign.)	= 3 : 52	(5,45 : 94,55%)
<i>-ni</i>	: <i>-né</i> (felt. m.)	= 29 : 135	(17,20 : 82,50%)
<i>-kint</i>	: <i>-ként</i> (ess.-form.)	= 11 : 9	(55,00 : 45,00%)
<i>-í, -ví</i>	: <i>-é, -vé</i> (lat. stb.)	= 19 : 29	(39,60 : 60,40%)
<i>-í,</i>	: <i>-é</i> (birtokjel)	= 2 : 9	(18,00 : 82,00%)
<i>-í</i>	: <i>-é</i> (kérdőszócska)	= 3 : 6	(33,40 : 66,60%)

Az e. sz. 3. sz. birtokos személyragjának variánsai így aránylanak egymáshoz:

Típus	A példák számának aránya	Az adatok
<i>hitit</i> : <i>hitét</i> : 25 : 74 (25,25 : 74,75%)		36 : 205 (15 : 85%)
<i>hiti</i> : <i>hite</i> : 9 : 14 (39,00 : 61,00%)		14 : 102 (12 : 88%)

Jól látható, hogy az *-é-* (*-jé-*)-s formák nagy fölényben vannak.

Az ellenpéldáknál észrevehettük, hogy lativusban csak a *beli* (*belije*), *közi*, *többi* (*többire*) használatos *i-ző* változattal is, ellenben a *kevésé*, *mellé*, *örökké* mindig *é-s* alakú.

A felsorolt példák és ellenpéldák száma alapján megállapíthatjuk, hogy a zárt *i-zés* jelenségének foka és köre „Az Lándorfejtűvár...” emlékiratban nem nagy, legkevesebb *i-ző* változatot hangsúlyos helyzetben, legtöbbit szuffixumokban találunk. Az *i-zés* nem tartozik a nyelvemlék főbb nyelvi sajátágai közé. Szerzője nem származhatott fejlett *i-ző* nyelvjárásterületről. Legfontosabb, legerősebb nyelvjárási jellemzője a labiális *ö-zés* (I. KOVÁCS: „Az Lándorfejtűvár elveszésének...” nyelvemlék labiális *ö-zése*. MNyj. XII, 41—80). Ezek szerint a memoár olyan erősen *ö-ző* nyelvjárásterületnek nyelvi állapotát őrizte meg, amelyben az *i-zés* még csak hódítani kezdett, s amely valószínűleg *i-ző* nyelvjárásterülettel volt határos.

B. A Verancsics-Évkönyv I. részének (3—11. l.) zárt *i-zése*

1. Hangsúlyos helyzetben: *ületét* (11), *igne* (7), *megigettetvín* (6) + 2 ×, *megítették* (11), *filtiben*, *kísvén* (10), *títeti* (7, 11), *vitek* (11); *bíkesíggel* (8), *fírfiakat* (10), *kiszűlvén*, *kiszek* (4), *nípet* (6), *níppel* (9), *nígyvágata* 'felnégyeltet' (8), *ríven* (7, 9), *szígyensígire* (5), *szíllel* (7), *végezi el* (11), *vígre* (7, 10, 11) + 4 ×, *vírtó* 'vértől' (11), *vírontás* (10), *vírontásával* (9).

Negatív példák: *égetni* (7), *égetnie*, *megege* (4) + 4 ×, *érkezik*, *értették vóna* (9), *tétete* (3); *éjjel* (6, 2 ×), *érdeme* (7, 2 ×), *érsek* (4; 5, 3 ×), *érseket* (8), *négy* (6, 11), *négyvágata* (9), *német* (4), *németekkel* (3), *Németországot* (4, 2 ×), *nép* (5), *népet* (6, 3 ×; 7, 10), *néppel* (4, 10) + 12 ×, *pénzen* (5), *része* (9), *részét* (10), *szegén* (9, 10), *végezést* (4) + 1 ×, *vérontást* (10);

2. hangsúlytalan helyzetben: *egísz* (3, 7, 10, 11), *megilígedik* (9), *megilígedninek* (12), *körnikezének* (9), *szigínségben* (9).

Ellenpéldák: *egész* (4), *emlékezik* (5), *kinérnek* 'kenyér' (3), *szegén* (10), *szegénység* (7); *Fejtűvárat* (3), *Nándorfejtűvár* (5), *Nándorfejtűvárban* (9, 11).

3. Szuffixumokban és szuffixumok előtt:

a) A határozói igenév *-vén* képzőjében: *megigettevín* (!7), *megettévín* (6), *úzvín* (9);

b) a feltételes mód *-né* jelében: *menninek* (9), *megilígedninek* (12);

c) a múlt idő *-é* jelében: *megengedninek* (4), *esik* 'esék', *kiszökálnék* (6), *telik*, *megtellesítnek* (9), *megveri* (10), *felvivik* (7);

d) az *-és* deverbális nomenképzőben: *gyűltsben* (4), *kerülísen* 'táncfordulat' (11), *szerzísre*, *szerzísnek* (4), *dobjaveríssel* (12);

e) a *-ség* nomenképzőben: *bíkessíggel* (8), *felesígekkel* (10), *keresztyén-sígbe* (4), *nyeresíggel* (7), *nyeresígeket* (8), *segítsígire* (10), *szegénység* (7), *szígyensígire* (5), *Szerémsígen* (hn., 7), *Szerémsígenben* (!7, 8);

f) lat., transl.-i ragban: *hozom eli* (9), *hozata eli* (11), *melli* (6, 2 ×), *keresztessi* (7), *Szegeddi* (11); — g) felszólító módban: *elvegyik* (8); — h) *Onnít* (9); — i) *ajándik* (6), *ajándikon* (11); — j) *országira* 'országéra' (9); — k) az -é- birtokos személyragban: *fejiben* (11), *fejivel* (6), *filtiben* (7), *helibe* (5), *hitire* (9), *ideiben* (10, 2 ×), *népinek* (9), *kezeit* (5), *kezivel*, *öccsivel* (10), *ellenibe* 'szemben' (6) stb.

Ellenpéldák: aa) *kiszülvén* (4), *kísvén* (10), *levén* (4); — bb) *megódoztatnék* (5), *felvénne* (5); — cc) *esék* (5, 2 ×), *betakarodék* (8), *jelenté* (5), *általkelé* (7), *küldé*, *ketezteté* 'kötöztet' (11), *kezdé* (7), *születék* (3), *végez el* (11), *gyülenek* (4), *jüvének* (12) és még 12 példa 18 adattal; — értették *vona* (9), *megítették* (11), *meg nem vehették* (7), *felvetették* (10), *megverték vala* (9); — dd) *égés* (5), *égetéseit*, *égetést* (3), *szerzés* (5), *végezést* (4); — ee) *nyereséggel* (8), *szigínségben* (9); — ff) *mellé* (11, 2 ×), *Szegedde* (6), *felé* (9, 12); a g—h) alattiakra nincs ellenpélda. — ii) *megajándékoznája* (6), *ajándékkal* (12). — A j) ponthoz nem fordul elő ellenpélda. — kk) *fejét*, *ületét* (11), *népét* (4, 7), *népével* (8), *népére* (11), *részét* (9—10) stb.

Csak -é-s alakban találjuk az -ért toldalékot: *dulásért*, *égetésért* (3), *kiért* (6), *Kiért* (5), *szolgálatjokért* (12).

Nincs *i-ző* variánsa a következő szavaknak sem: *egyéb* (3, 6), *egynehány* (9); — *keresztýensigbe* (4), *felprédálnak* (8), *vitézlő* (6); — *Erdély* (10), *Szalónkemény* (7, 3 ×; 10), *Perény* (3) stb.

Összefoglalva megállapíthatjuk: hangsúlyos *i-zés*re 18 példát 34 előfordulással — az ellenpéldák száma alig több valamivel, — hangsúlytalanra 4 példát 9 adattal, — a negatív példák száma több, mint a kétszerese ennek — tartalmazza a Verancsics-Évkönyv első 9 oldala.

A szuffixumok közül az alábbiak használatosak zárt és nyílt változatban:

Toldalék	A példák Az adatok		A példák Az adatok			
	száma					
A hat. ign. képzője	- <i>vín</i> :	3	3	- <i>vén</i> :	3	3
A feltételes mód jele	- <i>ní</i> :	2	2	- <i>né</i> :	2	2
A -ség demon. képző	- <i>síg</i> :	8	11	- <i>ség</i> :	2	2
Az -és deverb. n.-k.	- <i>ís</i> :	5	6	- <i>és</i> :	4	5
A foly. múlt jele	- <i>í</i> :	15	17	- <i>é</i> :	23	30
A lat., transl.-fact.	- <i>í</i> :	4	6	- <i>é</i> :	3	4
Az e. sz. 3. sz. b. szr.-ja	- <i>í</i> :	10	10	- <i>é</i> :	6	10
Összesen 7 told.-ban	<i>í</i> :	47	55	<i>é</i> :	43	56

A tanulmányozott szakasz egy hetede a „Landorfejírvár . . .” teljes szövegének, *i-ző* adatainak száma ellenben alig kevesebb valamivel (10%). A táblázatból különösen kitűnik, hogy a jelenség köre nagyobb, foka sokkal erősebb e második mű vizsgált részében.

Az *i-zés* mindkettőben hét-hét toldalékra, de nem ugyanazokra terjed ki. A „Landorfejírvár . . .” hat toldalékának *i-ző* és *é-ző* variánsainak adatai így aránylanak egymáshoz: 65 : 140, a Verancsics-Évkönyv első részében pedig:

45 : 46. Anélkül, hogy tovább részleteznék *i*-zésüket, az eddigiek alapján is leszögezhetjük, hogy azonos kéz vagy fej nem jöhet számításba közös másoló-jukat vagy szerzőjüket illetően. Egyéb, helyesírás, hangtani és alaktani jelenség-ek is ellent mondanak a közös kapcsolat feltételezésének. A „Landorfejrívár. . .” helyesírása egységesebb. Labiális *ö*-zését az Évkönyv e részének írója egyáltalán nem ismeri, nála *keresztes* (6, 2 ×; 7, 2 ×; 8, 2 ×; 9; 10, 3 ×, 11, 12), *igen* (5), *szerint* (7, 3 ×), *ember* (5, 2 ×; 9), *egyetemben* (8), *igyetemben* (10), *ezen, minden* (6, 9), *menden* (9) használatos, míg ugyanezek a példák az előző írásban vagy mindig, vagy ingadozva *ö*-zők. E részre jellemzők a *kijünni* (5) ~ *jöve* (7), *Vesztont* ~ *Viszont* (4), *esmeg* (3) ~ *ismeg* (4, 8, 10), *igin* (7, 2 ×; 12, 2 ×) ~ *igen* (5) stb. változatok. Az illaliális *i*-, *i*-ző alakok ebben sűrűbbek: *születék* (3), *kildé* (11), *Filep* (4, 2 ×); *szik* (3) stb. A *nélkül* névutó itt: *nekil* (4, 2 ×; 7), amott: *-nál, -nél köl*. A *lőn* (5), *lőnek, tőnek* (4), *jőne* (10), *elvűn* (7) igealakokat az első mű írója nem ismeri.

C. A Verancsics-Évkönyv II. részének (12—103. l.) zárt *i*-zése

Mivel ebben a szakaszban rengeteg az *i*-ző példa és adat, helytakarékoság miatt nem közöljük minden *i*-ző tómorféma összes előforduló ragos alakját és lelőhelyét; a gyakori *i*-zhető szavak variánsainak számát azonban megadjuk táblázatban. Az adatokat zömmel a 61—80., 91—100. oldalról idézzük.

1. Hangsúlyos helyzetben: *file, filj* (76), *megíri* (65), *elírtik* (69), *felírtek volna* (61), *megkímletteti* (79), *kíré* (75), *kírjen* (78), *mígyen* (75), *liszen* (68), *lívín* (65, 67), *lívén* (65), *tíve* (67), *vitelíról* (77), *vítke* (76); *bíkissígnék* (77, 3 ×; 78, 79), *bíkissíggel* (62), *bíkessíggel* (66), *díl 'Süd'* (52), *dilig* (75), *fírfinak* (65), *fírfiak* (67), *megidesítvin* (73), *íjjel* (25), *iel* (35; 63, 2 ×; 66), *íkesen* (75), *ílj, mindíltig* (74), *kíszítsen* (78), *kíszülnének* (79), *lílekkal* (77), *míltán* (70), *mílyfüld* (74), *míreggel* (66), *nígy* (69), *nímet* (64, 65; 67, 2 ×), *nímetek* (65, 66; 68, 2 ×; 80, 2 ×), *nípet* (61, 69), *níppel* (61, 63), *nípekkal* (71), *risze* (71, 73), *szígyenlik vala* (79), *szílel 'szét-, szerteszéjjel'* (61, 62, 69), *títoa 'szerteszéjjel'* (63, 71), *elvígezte* (71), *vígre* (70, 73, 75; 79, 2 ×), *vín* (62).

Ellenpéldák: *ég* (93, 21, 2 ×), *élés* (17), *érkezik* (21, 22), *békesség* (21), *négy* (64), *német* (17), *nép* (13, 17; 19, 2 ×; 20, 22), *pénz* (12, 15, 17; 63, 2 ×; 77, 104), *részét* (16), *rév* (13, 16), *szép* (22, 61, 68, 70), *végre* (12, 15, 69), *vén* (15, 65, 69); — továbbá: *hét '7'* (16, 19, 91); *egynéhány* (13, 67; 92, 2 ×); — *bég* (72), *érsek* (12; 15, 2 ×); — *Drégelyvár* (94), *Péchy* (szn., 101), *pécsi* (64), *Szécsén* (94, 102), *Székely* (szn., 20, 103), *székelyek* (102); — *még* (61, 62 stb.).

2. Hangsúlytalan helyzetben: *igírni* (72), *beszilétték* (84), *kímílvé* (74), *tertínnik* (65), *tertínt volna* (70); *egísz* (65, 68, 77), *egíszsíggel* (69), *elíg* (75), *Fejrvár, Fejrvárban* (86), *Fejrvárat* (87, 2 ×), *kastíly* (97), *kemínnben 'keményebben'* (79), *megkemíneszik* (74, 2 ×), *kastíly* (97), *kemínnben 'keményebben'* (79), *megkemíneszik* (74), *kevíly* (64), *remínsíggé* (72), *megsütítédik* (62), *sze-gínség* (98, 100), *szemíly* (61), *szemílyt* (72, 75, 77), *szemírem* (64), *szíp* (21), *szívítnekeknél* (62); — *Eszikre* (hn.; 70, 2 ×), *Eszyky* (szn.; 44).

Ellenpéldák: *szegénség* (12); *fejrvári* (13, 15, 70; 71, 2 ×); — *kastély* (18, 101, 102), *keresztyén* (74, 2 ×; 90, 2 ×), *megpecsételik* (91), *vitéztlő, vitéz* (14, 19, 64) +6 adat; továbbá: *Gellyény Sebestyén* (20), *Illés* (21) stb.

3. Szuffixumokban vagy szuffixumok előtt:

a) határozói igenév: *levín* (61, 67, 68), *kiköldvín* (61), *elvígezvín* (68, 2 ×),

rendelvín (68), *értvín* (72, 75), *megértvín* (71), *felkészítvín* (75), *elszedvín*, *vetvín*, *jüvín* (78) stb.;

b) feltételes mód: *elmenneinek*, *Emlekezniek* (64), *megnevezniek* (70), *felemelniek* (73), *adatniek* (77), *szenvedniek* (78), *kiszülnieik* (79) stb.;

c) -és deverbális képző: *nyerise*, *veriseért* (68), *veszísinek*, *vesztíse* (70), *temetíse* (71), *sértítsekért* (76), *szerzísinek* (77), *vetekedíse* (78) stb.;

d) -ség nomenképző: *követséggel*, *ellenségteket* (64), *tehetségivel*, *vénsíge-met*, *kegyelmességiből*, *segítséggel* (65), *felesígit* (74), *tisztességgel* (75), *bikissíge-nek* (77, 3 ×; 78, 79), *öröksége* 'örökség' (77, 3 ×), *fejedelemséget* (71, 73) stb.;

e) a múlt idő -é jelében: *esínek szedínek* (76), *szenvedí* (72), *lelí* (72), *megbetegetdik* (71), *lakozík* (75), *megszerzík* (72) stb.;

f) lat., translát. -i -é: *belí, beljíe* (96), *két felí* (13, 17, 21, 65, 67, 70, 76), *melljíe* (72, 73), *mellí* (16, 77), *mellíték* (64);

g) -képpen rag: *mikípen* (66, 70, 77), *azonkípen* (63, 4 ×; 67, 70, 76, 77), *Azonkípen* (76), *semmikípen* (15, 69, 77), *sokkípen* (12), *főkípen* (12, 77), *fűkípen* (74), *mindenkípen* (79) stb.;

h) -ért rag: *okírt*, *Egyikírt* (38), *írettek* 'értük', *írtek* (47), *írte* (74), *írette* (100);

i) -é birtokjel: *másíba* (103), *urakí* (74), *Peterít*, *érsekít*, *asszonít* (80) stb.;

j) -é kérdőszócska: *kell-i* (47);

k) egyéb toldalékokban és toldalékok előtt: *elíbb* 'korábban' (77), *színtín* (78, 2 ×); — *egyenkínt* (75); — *Lőríncí* (40), *szírint* (19, 93, 97); — *ajándíkot* (43), *ajándík* (57); — *bánkódjík* (66), *megváltozzík* (103) stb.

l) Egyes szám 3. sz. birtokos személyrag: *elejí* (76), *elleníben* (18), *el-míjít* (74), *erejível* (78), *eszíben* (74), *felesígit* (74), *kezí* (76), *kezíben* (73; 75, 2 ×), *nípit* (71), *öregsígit*, *szemíre* (76), *szerzísinek*, *vítelíról* (77), *mezeín* (12), *mezeíre* (21, 22), *mezejíró* (18), *ideín* (19); — *vízí*, *kezí* típus nem fordul elő, csak *ríse* (19, 73), *híve* (71), *nípe* (73, 76), *ideje* (78) stb. változat használatos.

Negatív példák: aa) *felköltvén* (13), *haza menvén* (15), *hátrátérvén* (18); — bb) *letenné* (15), *megvénné* (34); — cc) *élessel* (17), *gyűlést* (20); — dd) *szegénység* (12), — ee) *engedék* (22), *megfedék* (19), *jüvénék* (21), *kezdenék* (61), *megveré*, *kiveré* (18) stb. — *vették vona* (74, 76), *eltérték vala* 'eltör, lerombol' (96), *vettétek vala* (96); — ff) *mellé* (21; 22, 3 ×); — gg) -képpen változat nincs a vizsgált részben; — hh) *halálaért* (18), *kiért*, *elveszíséért* (19), *okáért* (78), *azért* (12, 16; 19, 2 ×; 65, 67, 97, 100, 103) stb.; — ii) *királyé* (19); — a j) ponthoz nincs adat. — kk) *színtén* (17); — *királné* (61, 64, 66; 68, 2 ×), *Királné* (17, 19, 92, 100) és még kb. 20 -né; — ll) *fenekét* (17), *fejét* (19), *tisztességet* (20), *veszedelmét* (80); — továbbá: *estveig*, *estvéig* (61), *megyében* (12, 17, 22, 45), *Velenécében* (15), *Szerencsés* (szn., 20) stb.

A jelenség körének kiterjedtsége kitűnik a fentiekből. Mennyire szilárd egyes szavak használatában és toldalékmorfémákban, szemléltetjük egy kisebb statisztikával, melyet elsősorban az Évkönyv 12—20. és 60—103. l. anyagának példái és adatai alapján állítottunk össze.

1. Hangsúlyos és hangsúlytalan helyzetben:

<i>nímet</i>	: <i>német</i>	= 18 : 1	<i>nígy</i>	: <i>négy</i>	= 1 : 4
<i>bíkesség</i>	: <i>békesség</i>	= 12 : 1	<i>írkezik</i>	: <i>érkezik</i>	= 3 : 2
<i>níp</i>	: <i>nép</i>	= 46 : 6	<i>egísz</i>	: <i>egész</i>	= 15 : 0
<i>íl</i>	: <i>él</i>	= 5 : 1	<i>szemíly</i>	: <i>személy</i>	= 10 : 0

<i>kész</i>	: <i>kész</i>	= 5 : 1
<i>ég</i>	: <i>ég</i> (tűz)	= 8 : 4
<i>szíp</i>	: <i>szép</i>	= 1 : 10
<i>píznz</i>	: <i>péznz</i>	= 1 : 6
<i>víg</i>	: <i>vég</i>	= 18 : 3

<i>kemíny</i>	: <i>kemény</i>	= 2 : 0
<i>szegíny</i>	: <i>szegény</i>	= 4 : 1
<i>kastíly</i>	: <i>kastély</i>	= 1 : 3
<i>Fejírvar</i>	: <i>Fejérvár</i>	= 26 : 4

2. Toldalékokban:

-ség képző:	<i>-síg</i>	: <i>-ség</i>	= 83 : 1
formalisi:	<i>-kippen</i>	: <i>-képpen</i>	= 20 : 0
feltételes mód:	<i>-ní</i>	: <i>-né</i>	= 16 : 3
hat. ign.-képző:	<i>-vín</i>	: <i>-vén</i>	= 31 : 4
causalisi-finalisi:	<i>-írt</i>	: <i>-ért</i>	= 2 : 15
lativusi, transl.-fact.-i:	<i>-í</i>	: <i>-é</i>	= 26 : 4
birtokjel:	<i>-í</i>	: <i>-é</i>	= 25 : 4
-és deverb. nom.-képző:	<i>-ís</i>	: <i>-és</i>	= 26 : 8
a foly. múlt -é jele:	<i>-í</i>	: <i>-é</i>	= 131 : 42

Az egyes szám 3. sz. birtokos személyrag variánsainak használati gyakoriságát és arányát a következő táblázat szemlélteti:

<i>elméjit</i>	: <i>elméjét</i>	= 84 : 11 (88,4 : 11,6%)
<i>békességi</i>	: <i>békessége</i>	= 0 : 46 (0,0 : 100,0%)

Az Évkönyv középső szakaszának a zárt *i*-zés szempontjából feldolgozott szöveg anyaga valamivel kisebb terjedelmű (kb. 20%-kal), mint a „Landorfejérvár...” emlékiraté. Az összehasonlításból jól láthatjuk, hogy *i*-zése előrehaladottabb állapotot, kikristályosodottabb fokot képvisel. Olyan toldalékokat is meghódított már, amelyek zárt *i*-zésének a memoárban a gyakori használat ellenére még semmi nyoma nincs (pl. a *-ség*, *-és*, *-ért* stb.). Az összeállításokból az is kitűnik, hogy az ingadozás foka szavanként, szuffixumonként, a nyelvjárásterület (vagy képviselője) *i*-zésének erőssége szerint változik.

Visszatérve Horváth János ama megállapítására, hogy a két írás „egyeznek a szóvégi *é* rag *i*-s alakjában”, a tüzetesebb vizsgálat azt mutatja, hogy a (-)felé (13, 17, 21, 61, 62, 65, 67, 70, 95 stb.), *belé* (95; 96, 2 × stb.) az Évkönyv e szakaszában kivétel nélkül *i*-s formájú, a *mellí*-nek (16, 21, 69; 98, 2 × stb.) van *é*-ző változata is (l. 21; 23, 3 × stb.), a *törökkí*, *kevessí* típusú ragos alak szintén variáns nélkül használatos (10 ×), a *téteí* (~*téteí*)-féle igealak és változat itt nagy fölénnyel van, a „Landorfejérvár...” nagyon mértékletesen él vele az összetett múlt idejű formák sokasága között. Mindkét írásnak sajátos *i*-zése van akár a jelenség körét, akár gyakoriságát nézzük.

Nem lehet kétséges, hogy az ilyen eltérő mértékű és fokú *i*-ző szövegek nem lehetnek sem egy kéz, sem egy fej írásai. Egyéb jelenségek is emellett szólnak. Az Évkönyv bemutatott szakaszának labiális *ő*-zése egészen fejletlen, jelentéktelen minden kategóriában. Azok a morféimák, amelyek a „Landorfejérvár...” emlékiratban kevés kivétellel *ő*-zők, itt egyszer sem fordulnak elő *ő*-s formában, pl.: *kereszt* (12), *keresztés* (12, 2 ×, 14), *ember* (62; 63, 2 ×), *igen* (15, 19, 22 stb.), *igin* (12, 2 ×; 14; 15, 2 ×; 17, 2 ×; 18, 2 ×; 21, 3 ×; 63, 3 ×; 94; 96, 2 ×; 99 stb.), *igyetenben* (68, 99), *igyetemben* (14), *egyetemben* (20) stb., *minden* (62), *mindenütt* (61). Annál meglepőbb a *-hez* rag labiális *ő*-ző

variánsának előfordulása: *kezemhöz* (64, 65), *kezihöz* (61, 95), *Debrecenhöz* (95), mely forma az első munkából teljesen hiányzik.

Illabiális *e*-zése sokkal erősebb, pl.: *megkeszeni* (67), *eltérték vala* (96), *kevete* 'követ' (73); *gereget* 'görög' (10), *revidebben* (70), *terek* (94, 96; 97, 2 ×; 99, 101, 103), *terek* (94, 2 ×; 95, 2 ×; 96, 2 ×; 97) stb., *Gyergy* (13, 98), *Gyergyet* (101), *Gyergygyel* (13, 101, 2 ×); *ökrekkel* (69), *keldé* (44), *itinek* (44), *körmes* (14), *földen* (16) stb.

Illabiális *i*-zése eleven: *sittette* (12), *sitinek* (23), *megizeni* (37), *Filek* (97), *Filekbe* (103), *filit* (92), *sziretkoron* (17), *siket* (36) stb.

A *lőn* (14, 2 ×; 61, 63, 93, 95, 96, 102), *tőnnek* (36, 94, 100 stb.) igealakok sűrűn előkerülnek benne. Az irányjelölő lativusragos helynevek használata nagyon jellemző rá, pl. *Váraddá* (38, 41), *Visegráddá* (40), *Gyerrí* 'Györre' (96), *Pestí* (69, 2 ×), *Mohácscsá* (21, 22) stb. A multiplicativusi rag nem illeszkedik: *anyicer* 'annyiszor' (65), *ecersmind* (94), *előszer* (65, 67), *legelőszer* (64) stb.; a másik mű labiális *ő*-ző alakváltoztatát is ismeri. A *főt* szót 'csoporthoz, csapat, sereg, had' jelentésben a „Landorfejváriar...” nem ismeri, az Évkönyv ellenben többször használja: *egy főtja terekkel* (62), *egy főtja nípellel* (63) stb. Erre a részre az *erő* 'had': *írkezik az császár dirik erejével* (95), *nagy erővel Kolosváriban szálla* (99), amarra a *had* használata jellemző: *feleth a Hadnak, Mely Hadath; a chazar Hadabanes; a chazar Hada; az Egez Had; mynden Hadawal, azon Haddal* (46). A *Nándorfejváriar* *n*-es változata az első műben egyszer sincs meg, az Évkönyvben viszont számtalanszor találkozunk vele (l. például: 13, 14, 16, 17, 18; 70, 3 × stb.). Bélay követ utóneve a „Landorfejváriar...” *Borbás* (l. 17, 2 ×; 20, 2 × stb.), Verancsicsnál a középső szakaszban *Borobás* (14, 2 ×), az első részben úgyszintén *Borbás*, de itt egy papnak a nevéként (5, 2 ×). Verancsics mindig *nádrispán* változatot használ (l. 17, 2 ×; 20, 2 × stb.), a „Landorfejváriar...” csak *náderspán* alakot ismer (l. 22, 23, 24, 25, 26, 27, 29 stb.). A memoár írója tájékozottabb, a helynevek használatában pontos, következetes, fogalmazása világos, amint kitűnik a következő mondatból és helynév írásmódjából: *az fejváriak ellen az sabáciaknak oltalmul és sztrásájul Havalát, kit mi Sarnónak hívunk, csináltatta vót* (MonÍrók. III, 153); *sarnói veszedelmekoron, Sarnó alá* (i. m. 127); Verancsics: *Onnatt megszállák terek császárnak egy várát, Sarnow nevű, egynehány napig vitaták* (i. m. 13); *Sarnó alatt* (uo. 14). Verancsics *-ból, ról, -túl* helyhatározórag-változatokat használ: *Orsovából* (18), *Tasnádról* (29), *Budáról* (54), *Váctúl* (25) stb. A *Nándorfejváriar* szerzőjénél következetesen *-búl, -rúl, -túl* formák vannak: *tudatlanságbul, tanácsábul* (125), *szárazrúl* (161), *Balástul* (179), *királytul, országtul* (184). Ugyanazt az epizódot ebben a megfogalmazásban találjuk a két munkában: „... sőt ezt mondom: ha e mai nap Fejváriarat egy felől törek császár szállaná meg, más felől ő felsége, nem tudom soha, mellyiknek adnók meg hamarébb ... mind halálunkig, még nem megleszön az mi urunk gyermeke adóssága és az sok jámbor szolgálatja (Nándorfejváriar; MonÍrók. III, 128)” — „Ki kípiben felele Sulyok István és Sulyok Balázs: hogy ha terek császár egy felől vitatná, más felől magyar király, eddig le nem tenniek, míg nem hetven ezer forintot megadnak, az Terek Imreh szolgálatját (i. m. 15—6).”

E szakasz (104—19. l.) terjedelme kétszer akkora, mint az 1. kéz írásáé. A pozitív és a negatív *i*-ző példák számának, gyakoriságának tehát első pillanatra el kell árulnia, hogy szövegét jogosan tartjuk-e más kéz írásának, más egyén nyelve állapotát tükröző krónikarészletnek.

Í-zésére valamennyi helyzetben és esetben csak ezeket a példákat idézhetjük: *kisz* (112), *egynihán*, *Egynihányan* (114), *vigre* (110), *királni* (106), *2,000-nil* (112), *többire* (111).

Ellenpéldák: a) *égni* (105), *égett* (112), *ége meg* (105), *égetének* (109), *megégeték*, *megis égeték* (113), *elérkezhessek* (109), *megérték* (102), *félelmet* (113), *beférkezék* (107), *megnézteték* (106), *viisszatere* (108), *vélte* (106, 107); *békeség*, *békeségre* (!; 107), *békeséggel* (109, 111), *békeségjárása* (109), *éfély* (106), *éjjel* (113), *élésért* (111), *kép* (105), *miképen* (105), *kész* (112), *készítették* (105), *készülettel* (108), *egynehány* (104, 106, 114, 115), *német* (106; 107, 2 ×; 109; 110, 2 ×) + 23 adat; *Németországba* (105), *nép* (105), *népet* (113) + 5 előfordulás; *pénzt* (109), *régi* (108), *részében* (105), *szégyen* (117), *szégyent* (116) + 3 adat; *szép* (105), *végre* (111, 112), *végeztek* (107), *végezett el* (112) és még három előfordulás.

b) *egészségeért* (110), *szegény* (108) és még 4 adat; — *Fejérvárat* (107), *Fejérvárra* (106), *kastélyát*, *kastélyokat* (109), *köresztyén* (115), *körösztények* (113);

c) Toldalékokban: *békeség*, *békeséggel* (109, 2 ×; 111); *dicséségebe* (1108), *egészségeért* (110), *feleségét* (106, 108), *feleségi* (106), *ű felsége* (109), *ű fölségéhez* (144), *mestörséggel* (109), *nömösséget* (118), *nyereségeket* (109), *szikségére* (113), *tisztességet* (110, 113) + 4 adat; — *dolgaiért* (107), *egészségeért* (110), *élésért* (111), *frigyért* (104; 109, 2 ×); — *gyűlés* (105), *kencsketéssil* (104), *nyerésekkel* (106), *törését* (113), *elvézésére* (104); — *játék*, *játékhoz* (105); — *megajándékoza* (104); — *királné* (106); — *fejenként* (105); — *felé* (112, 2 ×), *mellé* (108, 109, 111); — *népével* (113), *részében* (105), *szégyenére* (117) + 4 példa; — *lútték meg* (112), *égetének* (104), *megis égeték* (113), *haza ereszté* (112), *beférkezék* (107), *behelhezteté* (107), *bejüvének* (104), *küldé* (109) és még további 15 példa 21 adattal; — *megízné* 'megüzné, megzavarná' (112), *megvennék* (110); — *elérkezhessek* (109); — *elvégezvén* (113).

Említettük, hogy egyéb hangtani jelenségekkel együtt, főképpen a 104. oldaltól kezdve hiányzó nagyfokú *i*-zés segít a 2. és a 3. személy írásának elkülönítésében. A 103. oldalon még halmozódnak az *i*-ző példák: *megületteti*, *veszinek el*, *ölnék*, *esínek*, *vevik*, *bevevik*, *segítségel*, *becsölvín*, *megváltozók*, *ű felsége*, *vigre*, *nípivel*, *másiba*, a 104. oldalon pedig már teljesen az *é*-s formák uralkodnak: *végezének el*, *bejüvének*, *égetének*, *haza menének*, *megajándékoza*, *nyerésekkel*, *kencsketéssil* (!), *ű felsége*. Az egész szakaszban 64 *égeté* típus, 33 *német*, 20 *nép*, 12 *felé*, *mellé* között egy *i*-ző forma sincs.

Szerintünk kétes a *királni* (106) és a *-nil* (112) rag *i*-zésének eredetisége is, tudniillik az erősen *i*-ző szövegekben is *é*-s változatúak. A többi példa *i*-ző használatát lehet irodalmi hatással magyarázni. A krónikának ezt a részét nem tartjuk *i*-ző nyelvjárási emlékeknek.

A birtokos személyrag viselkedését a következő számadatok érzékeltetik: *-e* (*-é*) rag van 5 példában 9 adattal: *neve* (107, 115, 117), *népe* (112), *kencse* (109), *fejedelme* (108) stb.; *nevi* típus nem fordul elő; 16 példa 29 adattal *é*-s

változatú, 7 példa 12 adattal *i-ző* alakú: *hitire* (114, 115), *erejivel* (107, 2 ×), *elejit* (115, 118), *mezeire* (114, 2 ×) stb.

A krónika e részére sokkal inkább jellemző a labiális *ö-zés*. Példái:

1. hangsúlyos helyzetben: *köresztyén* (115), *körösztények* (113), *nömes, nömösséget* (118), *tömösvári* (110), *vörös* (118); *fölgylüda* (105), *följütt* (117), *fölmént, ment föl* (106), *ű fölsége* (114, 2 ×), *ű fölségéhez* (114); *szentölt* (106).

Negatív példák: *lett* (112), *lett volt* (107), *ment* (106, 118), *ment el* (112), *fölmént* (106) +4 adata; *megrettentette* (113), *megrettenének* (116), *szenvedének* (115); *nemes* (105), *nemös* (118), *Szentpéter* (hn.; 117), *fedelű* (118), *keresztyén* (108, 3 ×), *szegény, szegéneknek* (108), *szemben* (110), *szerszámokat* (113), *szerze* (111), *szerint* (106), *Temesvár* (112), *Temesvárbán* (108), *felment* (117).

2. Hangsúlytalan helyzetben: *Demöter* (110), *körösztények* (113), *nömösséget* (118), *tömösvári* (110), *vörös* (118).

Ellenpéldák: *ember* (104, 105, 110, 111; 112, 2 ×) +6 adat; *érsek* (105), *ezer* (104, 105, 109) +5 adat, *gyermekit* (108), *igen* (105, 2 ×) +4 adat, *jelen* (107), *mesterek* (105), *német* (106; 107, 2 ×) +28 adat, *szégyen* (117) +5 adat.

c) Toldalékokban és toldalékok előtt: *elégetött* (119), *mehetött* (105, 2 ×), *veszött* (111); — *mehettök* 'mehettek (ők)' (105); — *letelepődének* (114); — *ű fölségéhez* (114); *fejedelöm* (108, 2 ×); — *fegyveresökkel* (118), *nemös, nömösséget* (118), *Gesztös* (vár; 114); *küvetöt* (104), *németök* (108; 111, 2 ×), *nemzetök* (108).

Ellenpéldák: *megyek* (111), *megyen* (107, 117, 118), *leszen* (112); *minden* (108, 112, 113), *mindent* (107; 118, 2 ×) +4 adata; *Pesten* (107); — *fegyveres* (112), *fegyveresekkel* (108), *nemes* (115), *nömes* (118), *nemesség* (118), *tisztességet* (110, 113); — *égett meg* (112), *eliesztette* (113), *elkezdette* (117), *készíteték* (105), *megrettentette* (113), *sietett* (118, 2 ×), *végezett el* (112), *veszett* (118); — *embereknek* (105), *ezek* (106), *ezeket* (109) és még 5 példa 8 adattal; — *mind-eccer* (105); *feleségekhöz* (110); — *nyereségeket* (109); *vitézeket* (106); — *költéséget* (110), *németet* (111, 2 ×), *tisztességet* (110, 113).

A krónika végének jellemző nyelvi vonása az illabális *e-zés*.

1. Hangsúlyos helyzetben: *eklelé, leklelé* (110), *kencsketéssil* (!104), *ter-nének* (110), *tereté* (113); *melyfeden* 'mér föld' (112); *Gyergy* (110, 115), *Gyergyet* (110), *Gyergyel* (!115); *kezett* (111), *kezil* 'közel' (110), *kezüil* 'ua.' (115), *kezőil* 'ua.' (117), *tebb* (105), *tebbet* (112, 2 ×), *terek* (104, 111), *terök* (111; 112, 2 ×; 115, 116), *terökkel* (104; 116, 4 ×; 117), *terökek* (116).

Ellenpéldák: *költséget* (116), *megöltének* (117), *elszőkék* (113), *eltörni* (117), *megettörté* (114), *törését* (113), *megettölték* (113); *dög, döghalál* (105), *földnek* (104), *földet* (117), *födét* (117) +5 adata; *Györgyvet* (109), *Györgyet* (!112), *köz-nép* (113), *közül* (112, 3 ×; 117), *közülek* (!111) +4 adata; *öt* (112), *ötven* (114), *tizenöt* (116, 117), *több* (108, 116) +3 adata; *török* (107, 2 ×; 109; 110, 5 ×; 111, 4 ×; 112, 6 ×) +38 adata;

2. Hangsúlytalan helyzetben: *köresztyén* (115), *pinkesd* (112), *pispeknek* (114), *pispekekkel* (105), *terek* (104, 111), *törek* (105, 114), *töreket* (116), *törekre* (116), *törekek* (106), *törekeket* (114).

Ellenpélda: *török* (58-szor; l. az 1. pont alatt).

Toldalékok előtt: *Györgyvet* (109), *Györgyet* (!112), *Gyergyet* (110), *törekek* (106), *törökeket* (113), *között* (109), *kezett* (111), *mélyföden* 'mér földön' (115).

„Az Landerfejrúvár...” labiális *ö-zése* más jellegű: a) erősebb szuffixumok előtt, sőt hangsúlyos helyzetben is; a fenti 1–3. pont negatív példáinak 90 százaléka az emlékiratban *ö-s* alakú vagy *ö-ző* variánsa is van (l. MNyj.

XIII, 58—4); *b*) az *ö*-zés köre sokkal nagyobb benne, ennek ellenére a *föl* (igekötő), a *fölség* mindig *ë*-s alakú. Az emlékirat szerzője *ostrom*, *ők* alakokat használ, az Évkönyv III. részében viszont: *ustromot* (110), *ustrumon* (110), *ustrom* (115), *ustromnak*, *megustromlák* (113), *ük* (110, 2 ×), *üket* (111) használatos, az *ly~l* váltakozás a 3. részben szeszélyes, szabályokhoz nem köthető, pl.: *illen* (113), *székelek* (104), *király* (106, 5 ×), *királyokat* (108), *kastélyokat* (109), de: *királné* (106), *helt* 'helyet' (106), *kastélt* (109) stb.; *ezbül* (113), *aznyira* írásmódot „Az Landorfejrvár . . .” nem ismer, ilyen szóalakokban a *z* mindig hasonul. Mindezt egybevetve azt a következtetést vonhatjuk le, hogy a két írás nem lehet azonos szerző alkotása.¹

KOVÁCS ISTVÁN

L'itacisme dans les mémoires de «Az Landorfejrvár . . .» et dans les Annales de Verancsics

Ces deux oeuvres du XVIe siècle sont publiées par László Szalay dans le volume intitulé „Monumenta Hungariae Historica. Scriptores. III, 3—119, 123—85. Ferenc Zay est considéré par beaucoup comme l'auteur de la première oeuvre. János Horváth, historien littéraire trouve que cette paternité n'est pas assez prouvée. Du fait que dans la terminaison de certains mots on trouve *i* au lieu de *é* [*beli* (<*belé*), *közi* (<*közé*) etc.] et ceci dans les deux mémoires, il en a déduit que les deux oeuvres ont été écrites par la même personne.

L'auteur a minutieusement examiné les particularités linguistiques de ces deux créations et est arrivé au résultat que leurs auteurs ne peuvent être identique, et que les Annales de Verancsics furent vraiment écrites par trois individus, l'un serait l'auteur des pages 3—11, le second de 12—103 et le troisième de 104—119.

I. KOVÁCS

¹ A hosszú szárú *s-*, *ss-*, a hatos alakú *s-t*, a hurkos és a hármas formájú *z-t*, valamint a kétpon-
tos *y-t* nyomdatechnikai okok miatt *s-*, *ss-*, *s-*, *z-*, illetve *y*-vel jelöljük.

A példákat a Szalay-féle kiadásban használt alakban és helyesírással közöljük.

